

בדרך, ותשלח ברכה במעשי ידי, ותתנני לחן⁽⁵⁹⁾, לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי. ברוך אתה ה' ⁽⁶⁰⁾ שומע תפלה" ⁽⁶¹⁾.

אמר אביי: לעולם לישתף איניש נפשיה בתפלתו בהדי ציבורא, ולא יתפלל על עצמו בלשון יחיד⁽¹⁾. כי מתוך שכולל עצמו עם הרבים, תפלתו נשמעת.⁽²⁾

מבארת הגמרא: היכי נימא את תפלת הדרך

בלשון רבים?

יאמר: "יהי רצון מלפניך ה' אלהינו, שתוליכנו לשלום", ולא יאמר "ה' אלהי שתוליכני לשלום" בלשון יחיד.

דנה הגמרא: אימת מצלי את תפלת הדרך?

אמר רבי יעקב אמר רב הסדא: משעה שמחלק בדרך:⁽³⁾

ותסמיכני לשלום, ותצילני מכף אויב ואורב בדרך". והם דברי המשנה וברייתא דלהלן [ס א] ולא הזכיר כלל תפלת הדרך שהובאה כאן, ולא חתימת "שומע תפלה", ובכ"י [קי] עמד על זה. והפרי חדש תירץ שהרמב"ם נקט שתפלה זו היא מדיני הנכנס ויוצא מהכרך [והיא הודאה, ולכן אומרה בלשון יחיד, ראה רע"א רל]. ואילו חיוב תפלת הדרך הוא רק כשלא התפלל ונמצא במקום סכנה, ונחלקו אם מתפלל תפלה קצרה או תפלת הדרך, ופסק שמתפלל תפלה קצרה.

1. רש"י [ד"ה לישתף] כתב "אל יתפלל תפלה קצרה", ובהגהות וציונים גרסו "תפלה זו" או "תפלת הדרך", כי נסוב על תפלת הדרך. אך כבר התבאר לעיל שתפלת הדרך היא חלק מתקנת תפלה קצרה, והיינו שכל הנמצא בסכנה ראוי שישתף בתפלתו עם הציבור.

2. הלבוש כתב "כדי לכלול עצמו עם תפלת רבים, שמתוך כך תפלתו נשמעת". ויש לדון אם כוונתו שנכלל משום שמתפלל על הרבים, או שמצטרף לתפלת רבים המתפללים, [וראה ר"ה יז ב, ותוס' שם טז א ד"ה כמאן, ודו"ק].

ורבינו ירוחם כתב שאם ירצה אומרה בלשון רבים, ובאליהו רבה פסק שבדיעבד יוצא בלשון יחיד.

3. ראה לעיל [כט הערה 56] שבתוס' רא"ש

השמיטוהו, וראה להלן [ל הערה 4] שנוסח זה תלוי בטעם חיוב תפלת הדרך. ובסידור הגר"ז כתב שאם אין דעתו לחזור בו בים, לא יאמרנו.

59. במג"א [קי י'] כתב בשם ספר הקנה שאומרים "ותתנני" בלשון יחיד, ובכף החיים כתב שאגב כך יאמר גם "רואי" בלשון יחיד. וראה ערוך השלחן שהסיק לומר הכל בלשון רבים, כדלהלן.

60. לעיל [יב א] אמרו "כל ברכה שאין עמה מלכות אינה ברכה", וכתב הרוקח [הובא בב"י רד] לגבי ברכות שמונה עשרה, שברכות התפלה אינן בכלל זה, ויתכן שגם תפלת הדרך בכללן, וראה בתוס' רא"ש שהשוו אותה לברכת "שומע תפלה" בשמונה עשרה, וכיון שבמקומה לא תקנו בה שם ומלכות, הוא הדין כשהיא בפני עצמה, וראה הערה 57.

והפני יהושע כתב שלדעת תוס' [מ ב] שמיאנו בתירוץ זה, צריך לומר שאין בה ברכה כלל, אלא תפלה בעלמא, וכן מבואר בתוס' פסחים [קד ב ד"ה כל] וראה שער הציון [רל ט].

61. הרמב"ם [תפלה י כה] כתב "כשיצא מן העיר בשלום יאמר, "מודה אני לפניך ה' אלקי שהוצאתני מכרך זה בשלום. וכשם שהוצאתני לשלום, כך תוליכני לשלום, ותצעידיני לשלום

ועד כמה ילך, ועדיין הוא יכול לאומרה?

אמר רב חפדא: עד מהלך פרסה, אבל לא לאחר שכבר הלך פרסה⁽⁴⁾.

נקט שחיובה חל כשהוא ביישוב ורוצה לצאת לדרך. ובעולת תמיד כתב שיכול לאמרה משעה שעקר מביתו, והט"ז [ז] נקט שאומרה משעה שגמר בלבו והכין עצמו לצאת.

אך ראה בסמוך שרבינו יונה נקט שאין חיובה חל עד שיחזיק בדרך, והפרישה [קל ב] כתב שכוונתו לאפוקי שלא יאמרנה מיד כשיצא מהעיר. ובשו"ת באר שבע [מה] כתב שהטעם לכך שמא ימלך ונמצא שברך לבטלה, ועוד שצריך לברך עובר לעשייתו.

ובשערי תשובה הביא משבות יעקב שהכריע, כי ביום צאתו מביתו אין לומר עד שיחזיק בדרך, אך אם לן ארעי במלון בדרך מתפלל קודם שיוצא לדרך, וראה מ"ב [קי כו] ובה"ל [שם ד"ה וצריך] אם חל עליו חיוב חדש משום היסח הדת, או שהוא חיוב לכל יום בפני עצמו ככרכת השחר, ונפקא מינה ביצא ממלונו קודם שהאיר השחר, אם חייב בתפלת הדרך.

4. רש"י. ותמה רבינו יונה, למה לא יברך אם יש לו עדין לילך הרבה. ולכן כתב, שלכתחלה יש לו להתפלל אותה לאחר שיצא מהעיר, והחזיק בדרך, ועדיין הוא בתוך הפרסה הראשונה, אך אם שכח ולא אמרה אז, אומר אותה אחר כך, על מה שעדיין יש לו ללכת, עד שיתקרב למקום שהולך שמה.

וראה בדרכי משה [קין] שגם רש"י התכוון רק לכתחילה, אך הראב"יה והמרדכי נקטו שאחר פרסה הוא מעוות לא יוכל לתקון, וכן משמע מקושיית רבינו יונה לרש"י אינו יוצא.

והטעם לכך מבואר במאירי, שאחר פרסה כבר אינו נחשב כ"נמלך בקונו". ונמצא שחיובו רק ביציאה לדרך, ולא על הסכנה בדרך, [ולטעם זה אינו יוצא בתפלת חברו, ואינו אומר "ותחזירנו לשלום", וגם די בתפלה לכמה ימים,

כי חיוב נטילת רשות רק ביציאתו].

והפני יהושע ביאר, שמצינו בעירובין [סג א] "הבא מן הדרך לא יתפלל, לפי שאין דעתו מיושבת עליו". וכל שכן זה שהוחזק בדרך ורוצה להמשיך בה, שאין דעתו מיושבת עליו. ותמוה, שהרי כלל זה שייך רק בתפלת י"ח, שעומד לפני המלך, ואילו תפלת הדרך נתקנה כתפלה קצרה לאומרה בעת סכנה וצרה.

ובה"ג פירש, שדוקא אם הולך פרסה, אומר. אבל בדרך שהיא פחות מפרסה אינו אומר. וביאר רבינו יונה כי אף שכל הדרכים בחזקת סכנה, ואפילו דרך קצרה מפרסה — היינו רק דרך שבין הכפרים, אך סמוכה לעיר תוך פרסה, נחשבת ככתוך העיר, ועדיין אינה מקום סכנה.

והאבודרהם [ברכות ח הביאו ב"י רי"ט] נקט שהבה"ג סובר כי פרסה היא שיעור לדרך המחוייבת בתפלה, ואינה תלויה בסכנה. ולטעמו בדרך פרסה ומחצה בין שתי עיירות, מברך אף שהיא בתוך פרסה לאחת הערים, [וכן לדרך רחוקה שעוברת סמוך לעיירות שבצידיה, וראה בה"ל שם ד"ה ואין] אך הטור ושו"ע נקטו שאם נכנס לתוך פרסה של מחוז חפצו אינו מברך, ותמה בתפארת שמואל שאם כן החיוב רק ב"דרך שתי פרסאות".

והב"י [שם] כתב ששיעור פרסה מחייב בתפלת הדרך ובכרכת הגומל, ומשמע שלא נתקנה אלא על פרסה שיש בה סכנה, והיינו משום שחיובם הוא רק כששוהה בסכנה, ולא על סכנה קצרה [וכעובר תחת קיר נטוי שפטור]. ולדבריו שיעור פרסה תלוי בזמן, ולא במרחק, וראה מ"ב [קי ל] ששיעור הנוסע שוה לשיעור המהלך, והיינו רק אם השיעור למרחק הגורם את הסכנה.

והיכי מצלי את תפלת הדרך? (5)

רב חסדא אמר: אומרה מעומד, ולא כשהוא מהלך. (6)

ורב ששת אמר: אומרה אפילו מהלך, שאינו צריך לעמוד מהליכתו.

רב חסדא ורב ששת הוו קאזלי באורחא, קם רב חסדא, וקא מצלי תפלת הדרך, אמר ליה רב ששת [שהיה סגי נהור] לשמעיה [שמשו], מאי קא עביד רב רב חסדא?

אמר ליה: רב חסדא קאי ועומד מהליכתו, ומצלי תפלת הדרך.

אמר ליה רב ששת לשמשו: אוקמן נמי לדידי, העמד גם אותי ואצלי — ואתפלל תפלת הדרך, שהרי שנינו [ב"ק פא ב] "מהיות טוב — אל תקרא (7) רע"!

כלומר, הואיל ואני יכול להתפלל מעומד [שהוא באופן מעולה יותר] שהרי בין כך חבורתי עומדת, אתפלל גם אני מעומד, כדי שלא יקראוני "רע". ואף על פי שמותר להתפלל מהלך, מכל מקום עדיפה היא תפילה בעמידה מאשר תפלה במצב הילוך.

דנה הגמרא: מאי, אילו חילוקי הדינים איכא בין תפלת "הביננו" לבין תפלה קצרה? (8)

מפרטת הגמרא:

א. כשמתפלל "הביננו" בעי לצלויי שלש ברכות קמייטא של שמונה עשרה, ושלש ברכות בתרייתא, ובאמצע אומר "הביננו".

ב. ולאחר שהתפלל, כי מטי לביתה, (9) לא בעי למהדר ולצלויי תפלת שמונה עשרה, כי

5. תוס' [ד"ה והיכי] נקטו שמדובר בתפלת הדרך, וכך ביארנו בכל המשך הסוגיא.

והכסף משנה [תפלה ד יט] כתב שהרמב"ם הבין שמדובר על תפלה קצרה [אך בהביננו צריך לעמוד מעיקר הדין].

ולפי המבואר לעיל [כט הערה 56], לדעת הרמב"ם תפלת הדרך היא חלק מתקנת תפלה קצרה, ונמצא שהנידון "היכי ליצלי" הוא על אופן התפלות של כל הנמצא בסכנה, וראה אליהו רבה [קי ח] ופרי יצחק [ח"ב א].

6. כתב רבינו יונה שיש אומרים שגם הרוכב צריך לירד, כי רק בתפלת י"ח שצריך לכוון בה אמרו [בסמוך] שלא ירד מפני הטרדה בירידה ועליה, ויש אומרים שאם בתפלה לא ירד כל שכן בתפלת הדרך. וכתב מג"א שיעמיד את הבהמה, כי רכוב כמהלך דמי.

7. ראה של"ה [תושבע"פ לשונות ב] ש"תקרא"

בקמץ תחת הקוף, ובצירי תחת הריש.

8. תוס' [ד"ה מאי] הקשו למה לא אמרו שהביננו מתפללל בכל מקום, ואילו תפלה קצרה רק במקום סכנה. ותירצו שהנידון רק על אופן התפלה, ולא על החילוק במקום חיובה.

והריש"ש הקשה, למה לא הקשו שהביננו מתפלל רק בזמן תפלה, ואילו תפלה קצרה בכל זמן, והיינו משום שלמד מדבריהם שתפלה קצרה היא תקנה נפרדת, [ולכן אינה אלא במקום סכנה], אך אם גם היא תחת תפלת י"ח, הרי דינה כהביננו שתלויה בזמן תפלה.

ועל עצם קושייתו, יש לומר שזמן התפלה כלול בנפקא מינה לגבי דינו כשחוזר לביתו, כי מה שחוזר ומתפלל תפלה קצרה, הוא רק משום שאינה נחשבת כתפלת י"ח, ולכן אין לה זמן, ואילו בהביננו יוצא ידי חובת תפלה רק בזמנה.

9. הרי"ף דקדק מלשון "מטי לביתה" שלא

כבר התפלל מעין י"ח.

ויתפלל.

אבל במהלך במקום סכנה, שמתפלל תפלה קצרה, לא בעי לצלווי לא שלש ברכות קמייטא, ולא שלש בתרייתא. וכי מטי לביתיה בעי למחדר לצלווי שמונה עשרה, שהרי עדיין לא התפלל כלום מתפלת י"ח, ואף לא מעין י"ח.⁽¹⁰⁾

ומסיקה הגמרא: והלכתא,⁽¹¹⁾ תפלת "הביננו" מתפלל מעומד,⁽¹²⁾ ותפלה קצרה מתפלל בין מעומד ובין מהלך.

שנינו במשנה: היה רוכב על החמור, ירד

תנו רבנן: היה רוכב על החמור והגיע זמן תפלה — אם יש לו מי שיאחז את המורו בזמן שהוא מתפלל, ירד למטה ויתפלל. ואם לאו, ישב במקומו על החמור ויתפלל.

רבי אומר: בין כך ובין כך, אף אם יש לו מי שיאחז בחמור — ישב במקומו ויתפלל, ולא ירד מן החמור, לפי שאין דעתו מיושבת עליו, כי כיון שקשה עליו עכוב הדרך, יטרד לבו מכך, ולא יוכל לכוין.⁽¹³⁾

אמר רבא, ואיתימא רבי יהושע בן לוי:

רבה [קי ז].

12. הפרי חדש [צד] דקדק מדברי תוס' בסמוך [ד"ה מסמך, ראה הערה הבאה] שאינו יכול להתפלל הביננו כשהוא מהלך וכשיבא לביתו יתפלל י"ח מעומד, אף שבתפלת י"ח התירו לעשות כן בשעת הצורך. והטעם לכך הוא משום שעמידה מעכבת בתפילת חובה, וכל ההיתר הוא רק כשמתפלל נדבה, אך הביננו אין בו נדבה, כי לא נתקנה אלא לצורך [וביותר לדעת הסוברים שהיא תפלה בפני עצמה, ראה כט הערות 14 — 11], וראה פמ"ג [קי א"א ג] שדן בזה.

13. רש"י ביאר שקשה עליו עיכוב הדרך, ודקדק המאירי מדבריו שאפילו לעכב את בהמתו אינו צריך, אך באופן שהקדים את השיירה ובין כך עליו להמתין לה, ירד מן החמור.

אבל רבינו יונה כתב, שטעמו של רבי הוא מפני שבירידה ועליה תתבלבל מחשבתו ולא יוכל לכוין. ולטעמו, אין חילוק אם יש לו עיכוב אחר או לא. ולכתחילה עליו לעכב את הבהמה מהליכתה, כי רכוב כמהלך דמי. אך בדיעבד, אם התפלל רכוב, יצא, כיון שהתפלה תלויה בכונה

התירו לומר "הביננו" לכתחילה, אלא בשעת הדחק כגון שהוא בדרך. אך תוס' לעיל [כט א, ושם הערה 14] נקטו שההתר רק בדרך, ובעיר אין אומרים אפילו בדיעבד, וראה פמ"ג [קי א"א א].

10. ראה לעיל [כט הערה 41] מתי חוזר להתפלל. ובערוך השלחן [קי ח] תמה למה תקנו כלל תפלה קצרה, כאשר נשאר עליו חיוב תפלה כשישוב לביתו [ולדעת הרמב"ם מובן, כי היא תפלה בפני עצמה, ואינה מחיוב י"ח], וביאר שחששו שמא לא יגיע ליישוב בזמן תפלה.

11. הרי"ף והרא"ש לא גרסו "והלכתא", והיינו משום שמשמע מכך שנחלקו בזה, וסברו שלא נחלקו רב חסדא ורב ששת לעיל אלא לגבי תפלת הדרך, אך תפלה קצרה שהיא כנגד תפלת י"ח [כדעת תוס' רא"ש לעיל] אומרה מעומד. ובהכרח שכוונת הגמרא רק לפרט נפקא מינה שלישית בין הביננו לתפלה קצרה,

וכן משמע בתוס' רא"ש כאן שביאר כי "אין תפלה קצרה אלא במקום סכנה, והביננו בדרך שלא במקום סכנה והיא מעומד". וראה אליהו

הלכה כרבי.

מד' "והתפללו אל ה'" (14).

תנו רבנן: פומא שעמד להתפלל, ואינו יודע באיזה צד ירושלים, וכן כל מי שאינו בקי ואינו יכול לכוין את הרוחות — יכוין לבו כנגד אביו שבשמים. שנאמר [מלכים א, ח

ומי שיכול לכוין את הרוחות, הרי אם היה עומד בחוץ לארץ, יכוין את לבו (15) כנגד ארץ ישראל, שנאמר [שם פס' מח] "והתפללו אליך דרך ארצם. (16)

ובישיבת האברים בנחת, ואין לדמות רכיבה להליכה ברגליו שהוא עמל בה, ובה אינו יוצא כי אינו יכול לכוין כראוי.

והמאירי הביא מההשלמה, שאע"פ ש"רכוב כמהלך", מכל מקום אינו כמהלך גמור. ורבינו ירוחם כתב, "ונראה לי, כי הכל לפי הדרך ולפי המקום ולפי יראתו". וראה ב"י [צד].

14. במשנתנו שנינו שהרוכב על החמור, אם יכול, יחזיר פניו, והיושב בספינה יכוין לבו כנגד בית קדש הקדשים, והיינו, כי הם יודעים לכוון, רק שצורת עמידתם מונעת מהם להחזיר פניהם כראוי, אך הסומא, שאינו יכול לכוון, די בכוננתו שעומד לפני אביו שבשמים.

והרמב"ם [תפלה ה ג] נקט שגם המהלך בספינה יכוין לבו כנגד השכינה כסומא, וכתב הלחם משנה שנקט כשיטתו בפיה"מ, ש"מכוון לבו" הוא שתהא תפלתו בכוונה כמו בשעה שעומד לפני קדש קדשים, ולא שצריך לכוון על כך גופא כאילו הוא עצמו עומד שם, ונמצא, שעיקרו שעומד לפני הקב"ה [ויתכן שלדעתו, אף שכוון הפנים אינו מעכב, כוון הלב מעכב, כי עניינו כעומד לפני המלך, וצ"ע]

ובתוס' יו"ט כתב, שדוקא רוכב על חמור צריך לכתחילה להחזיר פניו, כיון שאם יכול, צריך לירד מהחמור. אך היושב בספינה, שמתפלל לכתחילה בישיבה, אין צריך להחזיר פניו, אלא לכוון לבו בלבד. ובבה"ל [צד ד"ה] היה ביאר כוונתו, כי כיון שתפלה בישיבה אינה נחשבת תפלה כנגד תפלה בעמידה, בהכרח שאם הקלו בישיבה, אינו צריך להחזיר פניו.

15. תוס' [ד"ה עומד] והרמב"ם [תפלה ה ג] לא גרסו "את לבו" בכל הברייתא, שהרי צריך לעמוד ולכוין את פניו לכוון מקומות אלו [וכן גרסת הירושלמי "הופכין פניהן"]. והב"ח [צד] ביאר שאין אדם יכול לדייק בכוון ארץ ישראל, ולכן יכוון גם בלבו לאותו כוון שצריך לעמוד בו. וראה בספר המצוות [עשה ה] "עבדהו במקדשו — כלומר להתפלל בו וכנגדו".

והעיר מו"ר הגרא"ל שדין זה נוהג בין בזמן הבית ובין בחרבנו, אף שלגבי קדושת מקום המקדש בעת חרבנו נחלקו הרמב"ם והראב"ד אם היא ממשיכה גם לאחר החורבן [ביה"ב ו טז]. וביאר, שקדושה על דבר גשמי חלה על ידי שהאדם מקדשו. ולפיכך, אף שיש הסוברים שכיום אין בו קדושה מצד המקום ששכינה שורה בו, בכל זאת, לא בטלה ממנו הקדושה שהחילו בו כלל ישראל לענין תפלה. וראה משך חכמה [שמות יט ג].

16. כתב רבינו יונה, שהעומד בחו"ל לא יחזיר פניו כנגד ארץ ישראל בלבד, אלא יכון כנגד ירושלים, ובית המקדש, וקדש הקדשים, והעומד בארץ ישראל יחזיר פניו כנגד ירושלים והמקדש וקדש הקדשים. אבל לא לארץ ישראל, שהרי עומד בה.

והפרישה דקדק מלשון השו"ע [צד א] ש"יחזיר פניו כנגד ארץ ישראל, ויכוון גם לירושלים" כי בכוון פניו די כנגד א"י, וכוונת לבו לירושלים היינו כנגד השכינה, [ולביאורו מובן למה צריך לכוון גם לא"י וגם לביהמ"ק,

של העזרה],⁽¹⁸⁾ וראה את עצמו כאילו הוא עומד לפני הכפורת! אף שהוא מחזיר את פניו לצד מזרח, ששם הוא בית הכפורת.

נמצא, העומד במזרח לארץ ישראל או לירושלים או למקדש או לבית הכפורת, מחזיר פניו למערב [לכיוון כל אלה], ומתפלל.

ואילו העומד במערב כל אלו, מחזיר פניו למזרח ומתפלל. והעומד בדרום שלהם, מחזיר פניו לצפון ומתפלל. והעומד בצפון שלהם, מחזיר פניו לדרום ומתפלל.

נמצאו כל ישראל מכוונים את לבן למקום אחד בשעת תפלתן.

אמר רב אבין, ואיתימא רב אבינא: מאי קראה שמכל צד צריך לפנות לעבר

ואם היה עומד בארץ ישראל, יכוין את לבו כנגד ירושלים, שנאמר [שם פסוק מד] "והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת".

ואם היה עומד בירושלים, יכוין את לבו כנגד בית המקדש, שנאמר [דברי הימים ב, ו לב] "והתפללו אל הבית הזה".

ואם היה עומד בבית המקדש, יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים, שנאמר [מלכים א, ח לה] "והתפללו אל המקום הזה".

ואם היה עומד בבית קדשי הקדשים, יכוין את לבו כנגד "בית" (17) הכפורת" שעל הארון!

ואם היה עומד אחורי בית הכפורת [בשטח של י"א אמה שהיה בין אחורי הכותל של קדש הקדשים ממערב, עד הכותל המערבי

ולא אמרו שיכוון רק לביהמ"ק]. ודימה דין זה, למי שעושה לו מטרה לחץ, שאם הוא קרוב למטרה מציירים לו בה נקודה קטנה, אבל הרחוק מהמטרה, עושים לו עיגול גדול, כן הקרוב לירושלים צריך לכוין פניו לירושלים, אבל המרוחקים ממנה, די שיחזירו פניהם לארץ ישראל.

והמעדני יום טוב הוכיח כרכנו יונה, ממה ששנינו "היה רוכב על החמור יכוין לבו כנגד קדשי הקדשים". והרי ודאי אינו רוכב במקדש, אלא בירושלים, ואע"פ כן צריך לכוין לקדש הקדשים, ולא די שיכוין למקדש. וגם מדבריו משמע שלביהמ"ק מכוון רק בלבו, כי מדובר באינו יכול להחזיר פניו.

אך באליהו רבה הביא שהכל בו והלבוש נקטו שצריך להעמיד פניו נגד א"י והמקדש, וצריך לומר, שנקטו שיש חיוב נפרד להתפלל נגד א"י, ואם אינו יכול לכוון למקדש, יכוון לכל

הפחות כנגד א"י.

17. הרש"ש מחק את המילה "בית" כיון שאין לה כאן משמעות, אלא בקטע הבא, ושם הכוונה לבית קדש הקדשים.

וראה לחם משנה [שם] שגרס "כנגד הפרוכת", והרמב"ם השמיט את דין העומד בקה"ק או אחורי הכפורת, ובפשטות הוא משום שלא יתכן לעמוד בקה"ק [וגם במקור שבתוספתא לא נמצא מקרה שכזה]. והיעב"ץ נקט, שהכוונה על כה"ג ביוה"כ, או האומנים שמתקנים בקה"ק. וראה של"ה תפלה פב ד, וצ"ב. וראה הערה הבאה.

18. כך ביאר רש"י [ד"ה אחורין], והמג"א [צד א] ביאר "במערכו של ביהמ"ק", וביאר בבה"ל [ד"ה היה] שהשו"ע השמיט את דיני העומד בביהמ"ק ובקה"ק, כי היום כולנו טמאים ואסור

המקדש? (19) — שנאמר [שיר השירים ד ד] "במגדל דוד צוארך, בנוי לתלפיות", וביאור "תלפיות" — תל שכל פיות פונים בו.

אבוה דשמואל, ולוי, כי הוּו בעו למיפק לאורחא, הוּו מקרמי ומצלי תפלת שחרית קודם שהגיע היום (20) משום שבדרך לא יוכלו לכוין את לבם, (21) ובשעת הדחק מותר להתפלל שחרית קודם היום.

אבל קריאת שמע של שחרית לא קראו אז, משום שעדיין לא הגיע זמנה, וכי הוי מטי זמן קריאת שמע [סמוך לנץ החמה], קרו לה.

כמאן סברו?

כי האי תנא דתניא: השכים לצאת לדרך, (22) מביאין לו שופר ותוקע, לולב ומנענע בו, מגילה וקורא בה — אפילו קודם נץ

להכנס שם, ובהכרח שכוונתו ב"עומד אחורי הכפורת", לכל הצד שכנגד מערב ביהמ"ק.

19. דרשא זו מוסיפה על הפסוקים דלעיל, כי בה נרמז שפונים לביהמ"ק מכל צד. אך ראה במדרש שיר השירים [ד יא] שהפסוקים דלעיל מלמדים רק על זמן שביהמ"ק קיים, ואילו "תל" משמעותו כי גם אחר שנחרב, עדיין כל פיות פונים אליו.

וראה בירושלמי [ה"ה] "תל שכל הפיות מתפללין עליו" והיינו שמבקשים שיבנה מהרה. ומשמע שהכוונה על ביהמ"ק, אך מדברי רש"י [ד"ה לכוין] משמע שהכוונה על ארץ ישראל, ובריטב"א י"ג דהיינו ארץ ישראל וי"ג דהיינו בית קדש הקדשים, וכ"כ המאירי.

וראה בתנחומא [במדבר ט] שמחנה ישראל במדבר היו כלם בתוך אלפיים אמה לארון, כדי שיוכלו להתפלל לפניו בשבת.

20. רש"י, ותוס' הביאו בשמו דהיינו "קודם עמוד השחר", והוכרח לפרש כן, כי אילו התפללו אחר עלות השחר, למה לא קראו ק"ש כדי לסמוך גאולה לתפלה, [אך ראש יוסף ופני יהושע נקטו שכוונתו קודם שהאיר פני המזרח, שאז יוצא בתפלה בשעת הדחק, עי"ש].

ותוס' תמהו הרי קודם עמוד השחר אין יוצא ידי תפלה. ולכן פירשו כר"ח, שהתפללו אחר שעלה השחר, וקודם הנץ החמה, שעדיין אינו

עיקר זמן תפלה [כדלעיל כו א], ועדיין אינו קורא ק"ש לכתחילה, עד מעט קודם הנץ, ולכן אינו סומכה לתפילה, כי סמיכת גאולה לתפלה היא רק בזמן קריאת שמע, אבל לא קודם זמנה, [אף שבדיעבד יוצא בה ידי חובה מעלות השחר], וראה בסמוך הערה 29.

21. ראה רש"י [ד"ה תפלה], וכ"כ הרשב"א כי כיון שהלכה כרבי, שהמהלך בדרך נטרד מעיכוב, ומתפלל מהלך אינו רשאי לעמוד, לפיכך חששו שלא יוכלו לכוון לבם.

והרא"ה הוסיף, שידעו שלא יוכלו להתעכב אפילו לתפלת "הביננו" כי אילו יכלו, הרי עדיף לסמוך גאולה לתפלה ולהתפלל הביננו מעומד, וראה ראש יוסף.

והמג"א [פט טז] דקדק שכל החשש הוא שמתלה "מהלך", אך אילו יכלו להתפלל בדרך מיושב, היו מעדיפים לסמוך גאולה לתפלה מיושב, כי במיושב יוכלו לכוון, וראה חמד משה ומחצית השקל, ובהערה 24

22. הטור [פט] כתב שאסור לצאת לדרך עד שיתפלל [וגרס כן בסוגיא לעיל יד א], ומהר"י אבוהב העיר שהרי כאן נחלקו בזה אם עדיף להתפלל בכיתו מעומד, או לסמכה אחר גאולה בדרך, וביאר הב"י שכאן מדובר באופן שהשיירא הולכת ואינה ממתינה לו עד זמן תפלה, ואילו לעיל מדובר כשבידו להתעכב,

החמה! ואף שכל המצוות שזמנן ביום, מצותן לכתחלה מנץ החמה, אבל בדיעבד יוצא בהם משעלה השחר.⁽²³⁾

ובשינוי זמן קריאת שמע שהוא סמוך לנץ החמה, קורא אותה.

השכים לישוב בקרון או בספינה, מתפלל קודם שיצא, ולא יתפלל כשהוא בדרך, כי מפני פחד המים [או מחמת תנועות הקרון],⁽²⁴⁾ לא יוכל לעמוד ולכוין את לבו. ואחר כך, כשיגיע זמן קריאת שמע, קורא.⁽²⁵⁾

רבי שמעון בן אלעזר אומר: בין כך ובין כך, קורא קריאת שמע ואחר כך מתפלל כשהוא מהלך,⁽²⁶⁾ ולא יקדים להתפלל קודם שיקרא קריאת שמע — בכדי שיכמוך ברכת גאולה שלאחר קריאת שמע לתפלה.

ואבוה דשמואל ולוי שהקדימו תפלה לקריאת שמע, ולא הקפידו על סמיכת גאולה לתפלה — סברו כתנא קמא.

ומפרשת הגמרא: במאי קמיפלגי תנא קמא ורבי שמעון בן אלעזר?

והיציאה לדרך נחשבת כעושה חפציו קודם התפילה, והב"ח ביאר שהאיסור רק כשהגיע זמן ק"ש ועדיין לא התפלל, ועי"ש בהערה 26.

23. ראה טורי אבן [מגילה כ א], וצידד שההתר הוא רק ביוצא לדבר מצוה.

24. רש"י [ד"ה קרון וספינה] פירש טעם זה רק על ספינה, ודקדק המקנה [קידושין לג ב] שלגבי קרון לא נקט טעם זה, כי בספינה אם יכול לעמוד נחשב כמתפלל מעומד, אף שהספינה מהלכת, ואילו בקרון אפילו היה יכול לעמוד היה דינו כמהלך משום שהקרון עצמו מהלך [והוכיח מכך כהמג"א [קסז כז] שאף אם היושב בעגלה נחשב כרוכב, היושב בספינה דינו כיושב במקום אחד].

אולם במחצית השקל [פט טז] נקט שרש"י כתב כן בספינה, לומר שאינו יכול לעמוד בה, [כי בישיבה אינו מכוון אפילו בלא טעם זה, וראה ב"י צד].

25. בשאגת אריה [טז] העיר, למה לא שנינו ברישא "מתפלל ואח"כ קורא", ואילו נגרוס כן הרי אין צורך בסיפא, ואפשר להעמיד את דברי

רשב"א שחולק על דין זה. והעלה מכך, כי ביו"ט [שבו עוסקת הרישא] מודה רשב"א שאין צריך לסמוך גאולה לתפלה, כי אינו יום צרה, וכדעת האור זרוע. [ק"ש יד, ראה לעיל ד הערה 40. ואמנם הרא"ש שסבר כי גם בשבת ויו"ט צריך לסמוך, גרס כן גם ברישא].

ובנחלת דוד ביאר שברישא מדובר במהלך ברגליו, ויכול להמתין ולקרא ק"ש בזמנה ואח"כ יתפלל מעומד, אך בסיפא מדובר בבא בספינה שאינו יכול לעמוד, ולכן עדיף שיתפלל קודם.

26. תוס' [ד"ה מסמך] כתבו כי אף שלגבי תפלת "הבינונו" אמרו לעיל שאומרה דוקא מעומד — היינו דוקא בתפלת "הבינונו" שהיא קצרה ואין בה ביטול הדרך. והקשה הרשב"א, שהרי בסמוך משמע כי אף בתפלת יום טוב אין צורך שיהא מעומד, והיא אינה ארוכה. וחילק הפני יהושע שבתפלת יו"ט אין שאלת צרכים, ולא הצריכו להתפלל מעומד אלא כששואל צרכיו, כעבדא קמיה מרא.

ובשם הר"מ כתבו תוס' שגם לדעת רבי שמעון בן אלעזר, כשחוזר לביתו צריך לחזור ולהתפלל מעומד. אך הט"ז [צד ה] הוכיח שרשב"א סובר שאינו חוזר ומתפלל בביתו,

מר — תנא קמא — סבר, תפלה דמעומד עדיף מסמיכת גאולה לתפלה. כי כשמתפלל במעומד מכוין לבו יותר מאשר אם יתפלל בדרך. (27)

ומר — רבי שמעון בן אלעזר סבר, מסמך גאולה לתפלה עדיף מאשר להתפלל מעומד. (28)

מרימר ומר זוטרא הווי מכנפי [מאספיים] בי עשרה למנין, בשבתא דרגלא [שבת שלפני הרגל], ומצלו תפלת שחרית בציבור קודם שילכו לבית המדרש והדר נפקי לפירקא.

שהם היו הדרשנים בעירם, והיו כל העם

קורין קריאת שמע כשהגיע זמנה, ואחר כך היה הדרשן דורש. ובאמצע הדרשה היו העם נשמטים ומתפללים, איש איש לבדו.

ולכך היו מרימר ומר זוטרא קורין קריאת שמע וסומכין גאולה לתפלה (29) ומתפללין בציבור, עוד קודם שהלכו לדרוש. (30)

רב אשי היה ראש ישיבה במתא מחסיא, ודרש שם, ולא התפלל קודם יציאתו לבית המדרש. אלא היה קורא את שמע וסומך גאולה לתפלה (31), ומצלי בהדי בשעה שהיה דורש לציבורא — ביחיד, כשהוא מיושב!

כי מנהגם היה, שהדרשן לוחש חלק

שהרי בסמוך הקשו לרב אסי שעשה כן, למה לא הקדים להתפלל, כדי שלא יצטרך להתפלל מיושב ולחזור בביתו, ואילו זו דעת רשב"א הרי יתכן שעשה כמותו, וראה הערות 33 — 31.

27. בשאגת אריה [ג] ביאר שאין חיוב סמיכת גאולה אלא בזמן ק"ש, ולכן סבר ת"ק שקודם זמנה עדיף להתפלל מעומד, ורשב"א סבר שבכל זאת מוטב שימתין מלהתפלל עד זמן ק"ש כדי שיתחייב לסמוך, משיתפלל מעומד קודם זמן ק"ש אע"פ שעדיין אינו מחויב בסמיכת גאולה לתפלה, וראה הערה הבאה והערה 35.

28. כך פסק בה"ג [הובא בתוס' ד"ה מסמך], ובשו"ע [פט ח] פסק כת"ק.

וכתב המג"א [יז] שאם הוא בדרך ורואה זמן ק"ש עובר, יקרא ק"ש וברכותיה, וכשיבא לביתו יתפלל, והגרעק"א כתב שרק המשכים ויוצא קודם זמן ק"ש מתפלל מעומד בלא סמיכת גאולה, אך בדרך כשכבר הגיע זמנה חייב לסמכה וגם יתפלל בדרך. ונחלקו אם החיוב להתפלל מעומד הוא בעצם מעשה התפלה [ולכן במישוב חוזר ומתפלל], ואף במקום חיוב סמיכת

גאולה, עדיף לאחר התפילה כדי להתפלל מיושב, או שאינו אלא מעלה במקום שאין עדיין חיוב סמיכת גאולה.

29. כך פירש רש"י [ד"ה בשבתא], וכדלעיל [בהערה 20] שהמתפלל אחר עלות השחר סומך גאולה לתפלה.

אך הריטב"א ביאר שהיו מתפללין בציבור קודם הדרשא, [ולא התפללו עמם, כי היו צריכים לעיין בשעה שהציבור מתפללים], ואילו ק"ש היו קורין רק בעת הדרשא, ולא היו סומכין גאולה לתפלה. והיינו כתוס' [שם], שקודם הנך אין סומכין גאולה לתפלה.

30. רש"י נקט שלא היו מתפלים שוב עם הציבור [כרב אשי בסמוך], אך בשו"ת הרי"ף [שכ] כתב שגם הם התפללו שוב, וכתב בדעת תורה [צד ט] כי כיון שמעשה זה היה בשבת שאין מתפללין בה נדבה, צריך לומר שלא התפללו בפני עצמם, אלא ענו אמן אחר הש"ץ, וראה הערה 32.

31. כך פירש רש"י וכדרכו לעיל, והרא"ש

מהדרשה למתורגמן העומד לפניו, והמתורגמן היה משמיעו לרבים. וכשהגיע זמן קריאת שמע היה רב אשי לוחש למתורגמן דבר ארוך, ובעוד שהמתורגמן משמיע לרבים, היה רב אשי קורא קריאת שמע ומתפלל ביחידות כשהוא מיושב, משום שלא רצה להטריח את הציבור לקום מפניו.

וכי הוה אתי לביתיה לאחר הדרשה, הדר

ומצלי שוב במעומד⁽³²⁾ כי תפלתו לפני הציבור היתה במיושב, ולא היה יכול לכוין בה את לבו כמו בעמידה.⁽³³⁾

אמרי ליה רבנן לרב אשי: למה עושה כך? ולעביד מר כמרמר ומר זוטרא שקראו קריאת שמע והתפללו קודם שיצאו לדרוש.

אמר להו רב אשי: טריחא לי מילתא, להמתין עד זמן קריאת שמע ולאחר את

להתפלל נדבה, הרי מקיים בה חובת תפלתו, אף שעצמותה נדבה, אך מרימר שכבר התפלל אינו חייב להתפלל נדבה.

והגרע"קא הקשה הרי מעשה זה היה בשבת [כמעשה דמרימר ורב זוטרא, וכ"כ המאירי], ואין מתפללין בשבת תפלת נדבה, [וגם בסי' פט הוכיח מכאן כי אף אם בשבת אין כ"כ חיוב לסמוך גאולה, ההולך בדרך צריך לסמוך, כרב אשי] וראה בפרי יצחק [ח"ב א] שמעשה דרב אשי ארע בחול, ושלא כמעשה דמרימר.

33. ראה רש"י [ד"ה בהדין] שנקט כי במעומד יכול לכוין יותר [ותמוה, שהרי אפילו האוכל מעומד צריך לברך מיושב, כי הישיבה מועילה לכוונה – שו"ע קפג ט].

ובמג"א [פט טו] כתב שנמצא כי הכלל ש"עמידה עדיפה מסמיכת גאולה" [שו"ע שם ח] אינו שייך בזמן הזה, כי אין אנו מכוונים כל כך בתפלה, ומעלת העמידה לכוונה אינה עדיפה מסמיכות גאולה.

וראה מחצית השקל שלולי דברי רש"י, יתכן לבאר שמעלת העמידה היא משום הכנעה לפני המלך, ולטעם זה עמידה עדיפה מסמיכות גאולה גם בזמננו, וראה ט"ז [סק"ד]..

והטור [צח] כתב שהתפלה כדוגמת הקרבן, ולכן צריך להיות מעומד. ובאשר לשלמה [מועד ב] כתב שלטעם זה כיון שהלכה כרבי

כתב שעשה כן כדי להתפלל בציבור, ובפרי יצחק [ח"ב א] תמה אם אינו יוצא ידי חובתו איך הועילה תפלתו לסמיכות גאולה [או לתפלה בצבור], ואין לומר שסמיכות גאולה מועילה גם בתפלת נדבה, כי אם כן למה לא שב אבוה דשמואל והתפלל נדבה לסמוך גאולה, וראה הערה 33.

32. הב"י כתב שרק לדעת הר"מ בתוס' צריך לחזור ולהתפלל חובה. אך לדעת רש"י מתפלל את תפלתו השנייה לשם נדבה, והיינו משום שהעמידה רק מועילה לכוון [כדלהלן], אך גם בישיבה יצא, ולכן בזמן ק"ש קורא ומתפלל לסמוך גאולה לתפלה, וכדי לצאת לכתחילה מתפלל נדבה.

וכן פסק המג"א [צד יא], וביאר שלפיכך עוברי דרכים נוהגים להתפלל בישיבה ואינם שבים להתפלל כשמגיעים לביתם, ובזה"ז שאין ראוי להתפלל נדבה, כיון שיצא, אינו חוזר ומתפלל. ואף שכתב השו"ע [שם] שאינו צריך לחדש בה דבר, כתב במגן גבורים שעצם העמידה, נחשבת כחידוש.

ומדברי המאירי משמע שבתפלתו הראשונה בישיבה יוצא ידי תפלת נדבה, [ועדיין חייב לחזור ולהתפלל חובה מעומד], והיינו משום שחיוב עמידה נקבע רק בתפילת חובה, ולכן התפלל רב אשי תחילה בישיבה, ואף שאין חיוב

ומאחר שאני מתפלל במישוב בעת הדרשה, ואין דעתי מיושבת, לפיכך אני חוזר ומתפלל בביתי.

מתניתין:

רבי אלעזר בן עזריה אומר: אין תפלת המוספין אלא בחבר [חבורת] העיר! שלא תקנוה אלא לציבור, אבל יחיד אינו אומרה.⁽³⁷⁾

ביאתי לבית המדרש עד אחרי תפלתי.⁽³⁴⁾

אמרו לו: **וליעביר מר כאבוה דשמואל ולוי**, שהקדימו את תפלתם קודם קריאת שמע ולא הקפידו על סמיכת גאולה לתפלה,⁽³⁵⁾ ולא תצטרך להתפלל שתי פעמים.

אמר להו: לא חזינא להו לרבנן קשישי מינן דעבדי הכי, להתפלל קודם קריאת שמע!⁽³⁶⁾, ולכן המתנתי עד זמן קריאת שמע, וכיון שקראתי את שמע, הריני צריך להתפלל מיד, כדי לסמוך גאולה לתפלה.

ק"ש, נמצא כי אף אם אין חיוב סמיכה כשמקדים להתפלל, מכל מקום ראוי להקדים ק"ש כדי להתחייב בסמיכה [וראה שם הערה 45].

והוסיף, כי הטעם שלא פירש רש"י שסברו כי תפלה מעומד עדיפה מסמיכת גאולה [ואפילו בזמנה] הוא משום שא"כ יתכן שרב אשי העדיף לקיים שניהם, שהסמיך בתפלתו מיושב, והתפלל שוב מעומד, ומקושיית הגמרא משמע שעדיף לעשות כאבוה דשמואל, והיינו להתפלל מעומד עוד לפני חלות החיוב בסמיכת גאולה.

36. בתוס' הרא"ש כתב שרב אשי אינו חולק על אבוה דשמואל ולוי, אלא שלא הקדים להתפלל, כי "לא חזינן לרבנן קשישי" שעשו כן, ויש טעם לחלק בין האופנים, כי אבוה דשמואל היה מהלך בדרך ואינו יכול לכוין, ולכן עדיף שיקדים ויתפלל מעומד, אבל רב אשי היה מתפלל מיושב ומכוין, ולכך לא היה רוצה להקדים.

37. רבינו יונה ביאר כי כיון שאין בה תחנונים כמו בשמונה עשרה, אלא רק שבח, די שהציבור יתפללוהו, וגם אין מתפללים אותה כנגד תפלת תחנונים של חול. וביאר הב"י [סוף קז] כי אע"פ שיש במוסף בקשה שתעלנו בשמחה

יוחנן שחיוב התפלות גם מתקנת אבות, הרי בישיבה אף שאינו כדוגמת הקרבנות, יוצא, ולכן מתפלל מיושב לסמוך גאולה לתפלה, כי יוצא בה ידי תקנת אבות, וחוזר ומתפלל מעומד כנגד קרבנות. אך כבר כתב הב"ח שבאברהם נאמר "אשר עמד שם", ובהכרח כוונת הטור שיכוון שתהיה התפלה כקרבן.

34. רש"י [ד"ה טריחא] פירש "לאחר ביהמ"ד", והמאירי כתב "שלא היה רוצה להתאחר, והיה אצלו טורה בכנוף עשרה", וכן מצינו לעיל [ז ב], והרש"ש כתב שרש"י לא פירש כן, משום שעדיין יקשה למה לא הקדים להתפלל ביחידות, ואם ירצה להתפלל בציבור יחזור ויחדש בה דבר.

35. רש"י [ד"ה ולעביר] כתב "ומשום מסמך גאולה לתפלה, כיון דמצלי קודם ק"ש לא קפדי". וביאר השאגת אריה [ג] שכוונתו "קודם זמן ק"ש", כי מה שמתפלל קודם ק"ש אינו פוטרו מסמיכת גאולה, שהרי לעיל [ד ב] אמרו שאם צריך לסמוך בהכרח שלא כמ"ד "תפלות באמצע תקנום" ומשמע שחיוב הסמיכה מחייב גם להקדים ק"ש לתפלה.

ובפרי יצחק [ח"א ב] כתב שלביאורו לעיל [הערה 27] שמוטב להמתין ולא להתפלל עד זמן

וחכמים אומרים: מתפללים מוסף בין בחבר עיר ובין שלא בחבר עיר; כי תקנוה גם ליחיד.

רבי יהודה אומר משמו של רבי אלעזר בן עזריה: כל מקום שיש שם חבר עיר, יחיד פטור מתפלת המוספין, (38) ויבואר בגמרא.

גמרא:

שנינו במשנה: רבי יהודה אומר משמו: כל מקום שיש שם חבר עיר, יחיד פטור מתפלת המוספין.

תמחה הגמרא: הרי מה שאמר רבי יהודה משם רבי אלעזר בן עזריה, היינו כדברי תנא

קמא. שהרי גם תנא קמא אמר שלדעת רבי אלעזר בן עזריה "אין מתפללין אלא בחבר עיר", ומה החילוק בין הדברים?

מבאר הגמרא: **איכא בינייהו, יחיד, שלא במקום שנמצא בו חבר עיר.**

תנא קמא סבר, שלדעת רבי אלעזר, יחיד פטור אף בעיר שאין בה ציבור שמתפללין מוסף.

ורבי יהודה סבר, שדעת רבי אלעזר כי רק במקום שיש ציבור, יחיד פטור, משום ששליח הציבור פוטר, אבל כשאין ציבור, אף יחיד חייב. (39)

אמר רב הונא בר חנינא אמר רב חייא בר

מקריבין בירושלים, וראה בסמוך.

39. רש"י [ד"ה יחיד] ביאר שלת"ק יחיד פטור לגמרי, ולרבי יהודה הש"ץ מוציאו, ולכן אם לא שמע מש"ץ, חייב להתפלל בפני עצמו אפילו אם יש מנין בעיר, והיינו שלת"ק היחיד עצמו פטור, ובחבר עיר יש חיוב נפרד של ציבור, ואילו לרבי יהודה היחיד עצמו חייב, אלא שבחבר עיר יוצא מהש"ץ [ומשמע כטעם הפני יהושע].

ורבינו יונה נקט שרבי יהודה פוטר כשיש מנין בעיר, כי די בתפלת הציבור, ורק אם דר בכפר חייב, והיינו שגם לרבי יהודה היחיד בעיר פטור [מפני הטעמים לעיל], ורק בכפר חייבוהו [ע"פ ראש יוסף].

וכן משמע מתוס' [ע"ב ד"ה אין] שהוכיחו כי רב אמי ורב אסי שהתפללו ביחידות סברו שהלכה כחכמים, והיינו כרבינו יונה שלא נתקנה כלל ליחיד בעיר, ואסור להתפלל משום ברכה לבטלה, אך לרש"י הרי גם לרבי יהודה מי שאינו רוצה לצאת בתפלת הש"ץ, חייב בתורת יחיד, וראה צ"ח ובהערות 47 — 41.

לארצנו, אינה ככל תפלה שמבקש על כמה ענינים. [והוסיף, שיכול להתפלל נדבה בשאר תפלות השבת, כי אף שהם רק שבת, הרי נתקנו כנגד תחנונים של חול].

והפני יהושע הבין שכונות רבינו יונה שמוספין נתקנו נגד קרבנות ציבור, ואינם כתפלות שתקנו האבות. והוסיף, שעיקר ענין המוספין הוא החטאת שביו"ט ור"ח הבאה לכפרת ציבור, והיחיד אינו חייב בה [וראה תוס' כו א ד"ה איבעיא, ומ"ב רפ ו].

והמאירי כתב עוד שני טעמים לדבר, א. שלש תפלות נתקנו ליחידים, שהרי האבות תקנום, והם היו יחידים, אך מוספין נתקנו ע"י כנה"ג שהיא הקובעת לרבים, ולכן תקנוה רק לרבים. ב. שאין רגילים בה, ולכן פטרו את היחיד שאינו בקי בה.

38. הפני יהושע ביאר, שאם יש חבר עיר הם נחשבים כשלוחי כל יחיד, [והם כמעמדות בתענית כו א] אך יחיד שאינו בחבר עיר ואין לו שלוחים, מתפלל מוסף וזכר לקרבן מוסף שהיו

רב: הלכה כרבי יהודה שאמר משום רבי אלעזר בן עזריה שרק במקום שיש שם חבר עיר, יחיד פטור מתפלת המוספין.

אמר ליה רב חייא בר אבין לרב הונא: שפיר קאמרת! שכך היא ההלכה. דהא אמר שמואל: מימי לא מצילנא צלותא

ב-ל דמוספין ביחיד — בנהרדעא כי היא מקום שיש בו חבר עיר, ונפטרתי בתפלת הש"ץ, לבר מההוא יומא דאתא פולמוסא [חיל] דמלכא למתא, ואטרודו רבנן דנהרדעא⁽⁴⁰⁾, ולא צלו, ומאחר שהציבור לא התפללו, צלי לי מוסף ביחיד, משום דהואי יחיד שלא בחבר עיר! ובאופן זה אף היחיד חייב, וכדברי רבי יהודה בשיטת אלעזר בן עזריה.⁽⁴¹⁾

יתיב רבי הנינא קרא⁽⁴²⁾ קמיה דרבי ינאי, ויתיב וקאמר: הלכה כרבי יהודה שאמר משום רבי אלעזר בן עזריה! שיחיד שאינו בחבר עיר, חייב במוספין.

אמר ליה רבי ינאי: פוק קרא קראיך לברא [אמור דבריך מחוץ לבית המדרש!], שהרי אין האמת כדבריך, כי אין הלכה כרבי יהודה שאמר משום רבי אלעזר בן עזריה!⁽⁴³⁾

אמר רבי יוחנן: אני ראיתי את רבי ינאי, דצלי וחדר צלי ביחידות, שתי תפלות זו אחר זו. ובהכרח שחרית ומוסף היו [שהם התפלות היחידות שבאות זו אחר זו]⁽⁴⁴⁾. ומוכח, שהלכה כחכמים, שיחיד מתפלל מוספין.

אמר ליה רבי ירמיה לרב זירא: ומנין לך שהיו אלו תפלות שחרית ומוסף? ודלמא שתיהן היו תפלת שחרית, וחזר להתפלל כי מעיקרא לא כיוון דעתיה, ולבסוף כיוון דעתיה.⁽⁴⁵⁾

אמר ליה רב זירא: חזי מאן הוא גברא רבא דקמסהיד עליה — על רבי ינאי?! — הלא רבי יוחנן הוא שהעיד כן. וודאי גברא רבא

42. רש"י בתענית [כז ב, ובשטמ"ק כתובות נו] ביאר שהיה בעל מקרא ויודע בגירסא ובקי בטעמיה.

43. כתב הצ"ח שמכאן אין ראיה שהלכה כחכמים, שיחיד מתפלל מוספין, בין בחבר עיר ובין שלא בחבר עיר, כי יתכן שכוונת רבי ינאי שהלכה כת"ק בשם ראב"ע [ולכן הוצרכו תוס' להוכיח כדלהלן הערה 47].

44. בכיאוור הגר"א [רפו א] העלה מכאן כדעת תוס' [כו א ד"ה תפלת] שזמן מוסף מתחיל מיד אחר שחרית.

45. המהרש"א תמה, הרי בסמוך שללו אפשרות זו, כי על אדם למוד עצמו, ואם אינו

40. מלשון הגמרא משמע כהרמב"ם בפיה"מ והערות [חבר] שהציבור נקראו "חבר עיר" משום "שלא יתקבצו אלא לפני החכם שבהם", ולכן נקטה הגמרא "איטרודו רבנן" אף שתלוי בתפלת הציבור.

41. ע"פ רש"י [ד"ה בנהרדעא], ולרבינו יונה ותוס' צריך לפרש כי ביום שבא החיל לא היה בנהרדעא מנין אחר, ולפיכך נחשבה ככפר. וראה בחזו"א [יט ד] שגם רבי יהודה לא פטר את היחיד אלא באופן שהוא אנוס ואינו יכול לבא לשמוע מוסף מהש"ץ בבית הכנסת, [וכתב שמהמחלוקת לגבי מוסף מוכח כי אין הלכה כרבן גמליאל בר"ה לד ב, ובשאר התפלות אין הש"ץ מוציא את הבקין].